

İSTANBUL'UN KAPALI ÇARŞISI*

Feridun Akozan

İstanbul tarihi yarımadasının çok önemli yapılarından biri de Kapalı Çarşı'dır. Bugün Kapalı Çarşı diye adlandırdığımız ticaret bölgesi, eski ismi ile büyük çarşı (çarşuy-i kebir), Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u Bizanslılardan alması tarihinden başlayarak günümüze kadar kent yaşamı ile beraber ömrünü sürdürmüş canlı bir belgedir.

Aslında, İstanbul'un tarihi yarımadası, büyük tarih değeri taşıyan bu kentin dikkatle korunması gerekli, en önemli bir bölgesidir. Bunun ardından da Boğaziçi, ikinci önemli bölge olarak karşımıza çıkar.

Rölöve ve Restorasyon kürsümüz uzun yıllardanberi tarihi yarımadaanın bu önemli bölgesini incelemeye koyulmuştur. Kanaatimize göre inceleme programı üç esaslı konu halinde kararlaştırılmıştır :

1. Tarihi yarımadaanın Bizans şehir dokusu üzerine gelmiş bulunan Osmanlı-Türk şehir dokusu ve oluşması.
2. Bu doku içinde büyük ticaret bölgesinin oluşması.
3. Ticaret bölgesinin merkezi olan büyük çarşının, İstanbul'un zaptından itibaren oluşması.

* Bu yazı Feridun Akozan, Halûk Sezgin ve P. İlgi Yüce tarafından hazırlanmıştır.

İstanbul'un tarihi yarımadasının, gerçekten, kentin türkler tarafından zaptından itibaren, bir Osmanlı-Türk şehri dokusuna bürünmesinin safhaları vardır. Türkler tarafından zaptıyla, Lâtin hakimiyetinden sonra sönük, bazı müverrihlerin deyimiyle, ölü bir şehir manzarasında olan İstanbul, birdenbire büyük bir imâra ve sür'atli nüfus artışına kavuşmuştur. Osmanlı devletinin başkenti olan Edirne yavaş yavaş önemini kaybetmiş ve büyük imâr hareketleri İstanbul'a yönelmiştir. Bu hareket, Osmanlı-Türk kültür ve sanatının parlaması ve yükselişi olmuştur. Ancak, 1453'den 1800'lere kadar süren bu parlak devri, kültür ve sanat açısından ve aynı zamanda politik açıdan kayıplar devri izlemiştir.

Kültür ve sanat değerlerinin yok olmaları olayının sebeplerine burada değinmiyeceğiz. Ancak, bu bozulma olayı bugün dahi, yani koruma şuurunun 1880 den itibaren yurdumuzda başlamasına rağmen, bugüne kadar artarak devam etmiştir. Bugün ise, dünya'da daha az önemdeki şehirler oldukları gibi korunurlarken, büyük kayıplara ve tecavüzlere uğramış bulunan İstanbul tarihi yarımadası, artık bu türde korunamaz hale gelmiştir. Birçok milletler savaşlarının yok ettiği şehirlerini, evvelce oldukları şekilde yeniden kurarlarken, harplerin tahriplerine uğramamak şansına sahip tarihi yarımadayı kendimizin bozması, yok etmesi çok acıklı ve esef verici bir olaydır. Bu olayı yaşamaktayız ve henüz hiç bir etkili eylem içinde bulunmadığımızı burada üzülerek açıklamak durumundayız.

İstanbul tarihi yarım adasının nisbeten kurtarılabilir bölgesi ise, yarımadanın ticaret bölgesidir. Bu bölgenin sınırlarını şöyle belirtebiliriz : Eminönü, Bâb-ı âli, Çenberlitaş, Bayezid, Uzunçarşı, Eminönü.

İşte bu ticaret merkezinin en önemli ve bozulmamış bölgesi olarak, Büyük Çarşı (Kapalı Çarşı) karşımıza çıkmaktadır. Büyük Çarşı, fetihten beri kent yaşamı ile kendini sürdürmüş, fakat şu özellikle ki, şehir dokusu içinde hemen hiç bozulmamış, kendine öz karakterini korumuş bir mimari kompozisyonudur. Böylece, Kapalı Çarşı, 512 yıldan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin giyim, kuşam, mücevher ve kıymetlerle ilgili yaşamını yansıtan ve anlatan bir tarihi belge olmuştur. İmparatorluk devrinde Doğu'dan, Batı'dan ve yurdun çeşitli yerlerinden gelen tekstil giyim, kuşam eşyaları bu çarşıda sergilenir, servet, altınlar ve mü-

cevherler burada saklanır ve satılırdı. Bu suretle çarşı, bir bakıma, İmparatorluğun sosyal, kültürel ve ekonomik kalbi idi.

Şu konuya gerçekten değinmek isteriz : Ne kadar tarihi ve sanat değerinde olurlarsa olsunlar, binalar yüzyıllar içindeki yaşamları sürecinde büyümeler veya küçülmeler geçirmiş olabilirler, fakat hiçbir bina veya külliye (kompleks), canlı bir organ gibi yaşamını Büyük Çarşıya eş benzerlikte sürdürmemiş ve büyük çarşı ölçeğine ulaşamamıştır. Bu kadar kesin düşünürken bir benzerini hatırlamadan geçemeyeceğiz : Topkapu Sarayı. Gerçekten Topkapu Sarayı da, deyim doğru görülürse, «canlı binalar» topluluğu serisinde çarşıdan sonra yer alacaktır. Ancak Büyük Çarşı ne yazılı, ne çizili belgelerle, hatta bugünkü hâli ile açıkladığımız anlamda konuşmayan büyük bir yapıt görünümündedir. İşte biz, bu konuşmayan önemli yapıttan, bilgiler çekmeğe ve bu koca eseri tanımağa çalışacağız. Bu amaçla, tesbit ettiğimiz yazılı bilgileri, belgeleri ve bina üzerindeki bulgularımızı ve bunların sonucu olarak çarşının oluşum hikâyesini sunuyoruz. Tarihçileri ve sosyo-ekonomik konuları inceleyenleri ilgilendireceği düşüncesindeyiz. Gerçekten Büyük Çarşı bir oluşma şeklinde meydana gelmiştir. Hava fotoğrafına (R: 1) ve bugünkü genel plânına (R: 2) bakacak olursak, çarşının bir ön plânlarla ile düzenli bir biçimde meydana gelmediğini anlamak çok kolay olur. Bu görüşten hareket ederek çarşının nasıl oluştuğunu, ilk çekirdeğin ne olduğunu ve gelişmenin, oluşmanın nasıl sürüp gittiğini tesbit etmeğe çalıştık. Bu tesbiti yapabilmek için bize şu kaynaklar yardımcı oldu :

a. En evvel çarşının kendisi, oluşumunu anlatan en gerçek ve önemli kanıttır. Binalar kompleksinin plân oluşumu ve inşâ şeklinin incelenmesi, bize, çarşının bütününe oluşturan binaların nasıl birbirlerine eklenerek meydana çıktığını anlatacaktır. O halde çarşı kompozisyonunun kendisi ana kaynaktır.

b. Bu somut verileri, diğer verilerin yardımlarıyla pekiştirmek, tarihi içinde bu oluşumu değerlendirmek ise, bugüne kadar elimize geçen yazılı ve çizili belgeler yardımı ile olacaktır. Bu belgeleri şu şekilde sıralayabiliriz :

Çarşının yerini açıklayan ve fetih sırasında bu bölgenin durumunu belirleyen İstanbul haritaları : (R: 3), (R: 4), (R: 5), (R: 6), (R: 7).

İlk çizili belge olarak büyük önem taşıması gereken Matrakçı Nasuh minyatürü (R: 8).

Büyük çarşı, vak'anüvisler ve tarihçiler tarafından, ancak hadiseler vesilesi ile anlatılmıştır. Yani yangınlar ve zelzeleler ve daha başka olaylar anlatılırken çarşıdan bahsedilmiştir (not: A₁, A₃, A₆).

İstanbul'u ziyaret eden pek çok seyyahlar ve ressamlar çarşığı tarif etmişler veya çarşıya ait gravürler yapmışlardır (R: 9), (R: 10), (R: 11), (R: 12), (R: 13).

Bunlardan bir tanesi, büyük türk seyyahı Evliya Çelebi, çarşının gravürünü yapmamış, ama eserinin birinci cildinde, çok etraflı olarak, binaları ile, teşkilâtı yani sosyal yapısı ile büyük çarşıdan geniş bilgi vermiştir. (not: B₁).

c. Günümüzün ve yakın geçmişimizin araştırmacı bilim adamları çarşığı yazmışlardır :

İslâm Ansiklopedisi'nde, merhum Osman Ergin, «Çarşı» ve «Bedesten» bahislerinde Büyük Çarşı'yı geniş ölçüde anlatmıştır (not: B₂).

Sayın Ekrem Hakkı Ayverdi *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri* adlı eserinin IV. cildinde «Bedesten ve Büyük Çarşı»dan geniş bilgiler vermektedir. (not: B₃)

E. Mamboury *İstanbul rehber-i seyyahin* de çarşıdan kısa bilgi vermiştir. (not: A₇).

Prof. Gündüz Özdeş *Türk çarşıları* adlı eserinde, Kapalıçarşıdan bilgiler, mimari plan ve resimler vermiştir.

Yukarda saydığımız kaynaklara dayalı olarak çarşı hakkındaki kanaatlerimizi çizili ve yazılı olarak belirtirken, itiraf edelim, kararlarımızda bize en kesin şahitliği yine Büyük Çarşı'nın kendisi yapmıştır. Yani tekrar açıklamak istiyoruz : Çarşının plânı ve inşa şekli incelenirse nasıl bir oluşum yolu izlendiği görülebilir.

Çarşının ilk binası :

Çeşitli yerli ve yabancı kaynaklar incelenirse, Büyük Çarşı'nın ilk binasının «İç Bedesten» olduğu kanaati belirir. Bizi bu kanaate götüren varsayımları şöyle sıralayabiliriz :

- a. Binanın inşa tekniği ve malzemenin kullanış şekli Bizans'inkinden farklı olup, Osmanlı tekniğinin Fatih ve Bayezid II zamanına uymaktadır. Ancak, çeşitli yerlerden örnekler olarak yapılacak laboratuvar testleri belki, daha kesin sonucu verecektir.
- b. Bina, mimarisi ve planı ile de Osmanlı klasik erken devrinin bir eseri olduğunu ifade etmektedir. Gerçekten, gerek İç Bedesten, gerekse bunu izleyen ve yine Fatih devri binası olan Sandal Bedesteni, İstanbul'un alınmasından evvel Osmanlıların başka kentlerde inşa ettikleri tipik bir çarşı binası türüdür. Ayrıca Bizanslılara ait topraklarda ise bu tipte binalar mevcut değildir. Oysa ki, bedesten tipi, klasik Osmanlı-Türk mimarisinde İç Bedesten'den evvel ve sonra da inşa edilmiştir. Misaller : Serez Bedesteni 1385, Bursa Yıldırım bedesteni 1400, Edirne Çelebi Sultan Mehmet Bedesteni 1410, Tire Bedesteni 1421, Ankara Mahmutpaşa bedesteni 1460.
- c. Fatih vakfiyesinde, Doğu duvarı için kullanılan «cidar-ı atik = eski duvar» deyimini ile, duvarda açılmış olan kapusu üzerindeki tavus kuşu veya kartal resmi ise, İç Bedesten binasının Bizans eseri sayılması için asla yeterli olamaz. Ancak, Doğu duvarının bir Bizans duvar kalıntısı üstüne inşa edilebileceği düşüncesini ortaya atar. Bir an, Bizans duvar kalıntısı olduğunu kabul etsek, duvarın hangi binaya ait olduğunu da kestirmek mümkün değildir. Çünkü biraz sonra eski bedestenin ve Büyük Çarşı'nın yerini incelediğimiz sırada göreceğiz ki, bu havalide, yazılı ve çizili belgelerde bina kaydına tesadüf edilmemektedir. Kuş kabartmasına gelince, bu kabartma büyük ihtimalle bulunarak kapı üstüne, inşaat sırasında veya sonradan konmuş olmalıdır. Bir kapı üstüne konulmak üzere özel olarak hazırlanmış bir plastik olamaz. Bundan başka, kuş kabartmasının Bizans eseri olduğunu dahi kesin olarak söyleyemeyiz. Sonuç olarak, İç Bedesten = Cevahir Bedesteni (Bezzazistan-ı atik) binası çarşı bütünü'nün kesin olarak ilk binası, çekirdeğidir. Bunu Sandal Bedesteni izler. Genel plana bakılacak olursa, Sandal Bedesteni âdeta boş alanda gibi, bağımsız, inşa edilmiştir. Şu noktayı açıklamak istiyoruz : Cevahir bedesteni ve Sandal bedesteni

binalarının, kısa aralıklarla Fatih devrinde peşpeşe inşa edilmesine rağmen, bir toplu düzene göre kurulmadıkları anlaşılmaktadır.

Büyük Çarşı'nın yeri ve yerleşmesi :

Büyük Çarşı'nın kurulduğu alan, 1453 sınırlarında, «Mese»nin yani Ayasofya'dan başlayan ana yolun ve «Konstantin Forum'u, ve Çenberlitaş'ın» çok yakınında bulunmasına rağmen, önemli Bizans binalarının bulunmadığı bir yerde oluşmuştur. Bakınız : (R: 3), (R: 4), (R: 5), (R: 6).

İlk bina olan Cevahir Bedesteni'nin inşasında yön verici olarak, Mese (Yeniçeriler Caddesi) ve Makros Embolos «= Uzunçarşı» yolunu kabul etmek gereklidir. Sunduğumuz 1453 yıllarına ait 3 tane Buendelmonte plânlarında çarşının kapladığı alan boş olarak görülmektedir. Biz bu belgelerden, daha fazla, bu alanda kayda değer önemli binalar bulunmadığı ve kullanılmaya elverişli olan bu bölgede çarşının kurulmasının uygun görüldüğü kanaatine vardık.

Büyük Çarşı'nın oluşması :

Elimizde bulunan belgelere göre hazırlayarak sunduğumuz çarşı planında, 1540 seneleri dikkate alınmıştır. (R: 14)

Bu planda, bize yön veren en kuvvetli belgenin Matrakçı Nasuh minyatürü olduğunu açıklarız. (R: 8) 1460 yıllarında inşa edilen Cevahir Bedesteni, şüphesiz ilk inşa edilen bina idi, bunu takiben Sandal Bedesteni yine Fatih devrinde inşa edilmiş ve çekirdek (merkez) İç Bedesten olmak üzere sıra dükkânlar yapılmağa başlanmıştır.

İç Bedesten (Bezzazistan-ı atik) ve Sandal Bedesteni (Bezzazistan-ı cedid) bugün oldukları gibi kârgir olarak inşa edilmişlerdir. Ancak, sıra dükkânlar başlangıçta ahşap idiler, üstleri de kiremit örtülü idi. Bu konuda pek çok tarihlerde yangınlar vesilesi ile bilgi edinmekteyiz. (Bakınız : Eremita Çelebi yangınlar tarihi (not: A₁). Şemdanî zâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Mür'it-tevarih*, Münir Aktepe (not: A₄). Çarşı civarında yangınlar, Mustafa Cezar (not: A₂). Kritovulos, II. Sultan Mehmed'in tarihi (not: A₃). Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürü (R: 8). E. Mamboury, *Istanbul, Rehber-i seyyahin* (not: A₇).

Açıklanan belgeler incelenirse, ahşap dükkânlar inşası ve bugünkü sınırlara doğru Çarşı'nın büyümesi hali 1650-1700 senelerine varır. Bu tarihe kadar çarşı defalarca yanmış ve her defasında hemen inşa edilmiştir. (not: A₆, S. 154).

Ancak 1665-1672-1677 yıllarında çıkan büyük çarşı yangınlarından sonra, bir tedbir olarak IV. Mehmet, «Dükkânların taş sütunlar üzerine ve ahşap yerine kiremitle «tuğla» kirpi saçak yapılmasına» dair ferman çıkardıktan sonra 1650-1700 senelerinde, çarşı dükkânlarının kâgir olarak inşa edilmeye başlandığını kabul etmek gerekir.

Büyük Çarşı'nın «Kapalı Çarşı»ya dönüşmesi :

Bu tarihlerde çarşı kâgir olarak inşa edilmeğe başladı, fakat sokak henüz örtülü değil idi. Gerçekten yangınlarla ilgili belgelerde «Kapalı Çarşı» deyimine çok daha sonra rastgeliriz. Bu tarihlerde çarşıya «Çarşı-yı Kebir» yani Büyük Çarşı denirdi.

Özellikle İç Bedesten'in Güney, Batı ve Kuzey cepheleri üzerindeki sokakların örtülmesinin, sonradan olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Sunduğumuz plan incelenirse en erken yapının İç Bedesten, sonrakilerin, etrafındaki dükkânlar blokları olduğu ve en sonra dükkânların arasındaki sokakların örtüldüğü görülür. (R: 2), (R: 14). Bu duruma göre İç Bedesten çevresindeki sokakların örtülmesi hareketinin, her halde, 1760 yılları civarında başladığını kabul etmek gerekir. (Bak: Şem'danî-zâde, II, 85 (A₇) Şem'danî-zâde'nin bu notu, 1766 da çarşının hem kâgir hem de yollarının örtülü olduğunu anlatır. Bu tarihten sonra dükkânların kâgirleştirilmesi sebebiyle veya yeni dükkân blokları inşası sırasında, dükkânlar inşaatı ile beraber yolların da örtülü olarak, bir defada inşa edilmesi halleri de başlamıştır.

Sunduğumuz bu incelemedeki amacımız çarşı'nın tarihini anlatmak değildir. Amacımızı yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, Büyük Çarşı'nın bir canlı gibi yaşadığını, organik oluşumunu izleyerek, meydana koymak idi. İncelemelerimiz, makro ölçüde, yani gözlem ve belgeler yolu ile olmuştur. Daha derin araştırmalar, özellikle, tamir ve restorasyonlar sırasında pek yararlı olacaktır. Büyük Çarşı'nın tamir ve restorasyonu hazırlıklarına başlandığını haber aldığımız şu sırada, bu hususu önemle belirtiriz.

Notlar :

Yazımızla ilgili olarak, takdim ettiğimiz notları ikiye ayırdık :

- A. Karara götüren notlar. Bunları kısaca pasaj halinde sunduk.
B. İncelenmesinde yarar görülen eserler. Bu eserleri yalnız isim olarak verdik.

A. Karara götüren notlar :

1. Buondelmonte plânları: 1422 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş olan Floransalı Buondelmonte'ye atfolunan üç plan vardır. Bunlar Vatikan, Venedik, San Marco ve Paris Millî Kütüphanelerindedir. (R: 5), (R: 4), (R: 3). Planın 8 sayfalık bir metni de vardır.

2. Matrakçı Nasuh, İstanbul minyatürü (R: 8).

3. Kritovulos, *Sultan Mehmet II tarihi, 1451-1467*. Tercüme: Karolidi (İzmir mebusu), 1912 İstanbul, s. 102.

«... Şehrin vasatında ve hemen Saray'ın kurbünde, haricen surlarla takviye ve tahkim ve dahilen güzel ve şeffaf taşlarla sakfı tezyin edilmiş cesim bir çarşu ve kebir hamamlar vücuda getirildi.»

Prof. S. Eyice bu eser hakkında ilginç bir makale neşretmiştir. Kubbealtı Akademi mecmuası, Temmuz 1977, Sayı 3.

4. Eremiya Çelebi Kömürcüyan, «Yangınlar Tarihi», Tercüme: H.D. Andreasyan, İst. Üniv. Edebiyat Fak. *Tarih Dergisi*, sayı : 27, Mart 1973.

«... Kanunî Sultan Süleyman 1565 yılında Macaristan'da Zigetvar kalesine girdiği zaman da, Bedesten'in etrafındaki Büyük Çarşı'da yangın vuku bulmuştu.»

«... 1618 de 13 Mart sabahı, Sultan Osman'ın cülüsünden 27 gün sonra bir zelzele oldu. Aynı gün saat 2 de Parmakkapı'da çıkan bir yangın, Büyük Çarşı'yı ve Mahmutpaşa'nın baş tarafında bulunan Kavafklar çarşısını yaktıktan sonra...»

«... 1645 de Sultan İbrahim zamanında... donanma şenlikleri esnasında yangın çıktı. Parmakkapı, Çarşı, Uzunçarşı ve Bedesten semtinde çıkan yangın şimal rüzgârının tesiri ile Sultan Bayezid, Okçular, Tavşantaşı...»

«... 1652, 23 Nisan Pazartesi günü çıkan yangın... Çarşı'nın batı tarafında, Bedesten'in karşısında bulunan Kelepçiler hanında idi. Han, açık bir sahada bulunup, dört tarafındaki parmak kapılar her gece kapanırdı... Büyük Çarşı'nın bütün parmak kapıları açıldı. Herkes kendi dükkân ve odalarına ve bedestenlere koştu... Çarşı'nın tahta kapıları dahi her gece kapanırdı...»

«... 1652 yılında 9 Kasım günü, Bedesten'in karşısında çıkan yangın... ateşin bir kolu Kürkçüler'den Mahmutpaşa'ya, diğer bir kolu Kadırga limanına inerek Gedikpaşa'dan yukarıya doğru Okçular ucuna, üçüncü bir kol bütün Çarşı'yı kapladıktan sonra Eski Saray'ın suruna dayandı. Ateşin sardığı mahallerdeki hadsiz hesapsız eşyadan birşey kurtarmak mümkün olmadı. Zira bütün binalar ahşap idi. Ve yangın rüzgârın tesiri ile süratle yayılmıştı. Yalnız iki bedesten, açık sahada yükselen abideler, ova veya denizin içinde adalar gibi ortada kaldılar...»

«... 1658 de 14 Ekim'de Büyük Çarşı'da yangın çıktı. Ateş ufak han ve dükkânları içindeki eşyalarla beraber yaktıktan sonra, Sultan Bayezit'e ve Kavafklar'dan ve Yayıncılar'dan Parmakkapı'ya kadar yayıldı...»

«... 1658 de 17 Temmuz Cumartesi günü saat 9 da İstanbul'da misli görülmemiş büyük yangın başladı. Rüzgârın tesiri ile birçok kollara ayrılarak şehrin her tarafına yayıldı... Yangın sahasının içinde bulunan bütün ev ve konaklar, bahçe ve köşkler, cami ve mescitler, ayazmalar, dükkânlar ve iki bedestenin bulunduğu Büyük Çarşı da dahil olmak üzere, çarşılar, odalar, Valide hanı'ndan maada diğer hanlar, içindeki eşya ile beraber tamamıyla kül oldu...»

5. Prof. M. Cezar, «Osmanlı devrinde İstanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar ve tabii âfetler», *Türk Sanatı*

Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İ. D.G.S.A. yayını, İstanbul 1963:

«1515 yılı 25 Ağustos (Yavuz Sultan Selim), sabaha karşı Bedesten civarında çıkan yangında, pek çok dükkân yanmış.»

«25 Nisan 1546 (Kanunî Sultan Süleyman), Bedesten ve Bitpazarında on bin dükkân yandı.»

«20 Aralık 1622 (Mustafa I), yangın Ali Paşa imâreti civarında, Esir hamamı'ndan çıktı. Tavukpazarı'na ve nihayet Bedesten etrafına yayıldı.... Sedefçiler çarşısı yanan yerlere dahildi.»

«22 Temmuz 1660, yangın geceleyin aynı şiddetle devam ederek, Kapalı Çarşı etrafı Mahmutpaşa, Hocapaşa, Tah-takale'ye varıp...»

Prof. M. Cezar bu bilgiyi Silâhtar Tarihi (I, 132)'nden aldığı yazıyor. Bu kaynağa müracaat edildiğinde : (Kapalı Çarşı) deyimi geçmeyip : «..... Çarşı etrafı ve Bezzazistan ve Mahmutpaşa ve Hocapaşa» şeklinde yazılmıştır. Dikkat edilecek şey (Kapalıçarşı) deyiminin geçmemiş olmasıdır.

«1750 de Büyük Çarşı'da Mercan Kolluğu çıkan yağında... Bitpazarı'nda başka yangın çıktı... civarda birkaç ahşap konak yandıktan sonra ateş kârgir dükkânlara sirayet etti...»

«1802 de vukubulan zelzelede Kapalıçarşı'da bazı kemerler hasara uğramış..»

«1892 zelzelesinde Kapalı Çarşı'nın bir kısmı, Bitpazarı, Yağlıkçılar, Çadırcılar...»

Burada Prof. Cezar'ın notları alınmıştır. Kaynaklar için makaleye başvurulması gerekir.

6. Şem'dani-zade Fındıklı Süleyman Efendi tarihi, Mür'it-tevarih, Prof. Münir Aktepe, neşri İst. Üni. Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2088, İstanbul. 1976, I,

s. 143 «... Temmuz 1748 de Çarşı bekçileri Kürtlerden ve Üsküdar bağları Kürtlerinden vâfir ekrağ silâhlanıp Çarşıdan zuhur ve dükkânları kapatırlar iken kol ve kolluk üzerlerine vardıkta, muhalefet etmekle zaptolunmadık-

ları haberi Sadriâzam Abdullah Paşa'ya vâsil oldukta he-man etbâ'ı ile erişti. Lâkin Bitpazarı Kolluğu ve Sultan Bayezid ve Parmakkapı Kollukları ile Çarşı-salması ve dükkâncılar kepenk sııkları ile def'i fitne ettiklerini görüp...»

s. 154 «... 31 Mart 1750 gece saat beşde İstanbul'da Mercan'dan ateş zuhur edip müntefi olduktan sonra, Bitpazarı'ndan hallaç dükkânından tekrar ateş zuhur ve Salih Ağa konağına andan kârgir Bitpazarı'na ve Abacılar ve Yorgancılar ve Yağlıkçılar ve Kavaflar yani külliye çarşı ile birkaç bin keselik eşyayı kül ve kömür ettikten sonra, Parmakkapı'sından çıkıp Tatlı Kuyu'ya varınca, on iki saatte muhterik oldu. Lâkin cümle dükkânlar miriden bina olunup sonra eshabından tahsil olundu.

s. 6 «... 18 Eylül 1730 hamis günü duha vakti Sultan Bayezid'in Kaşıkçılar kapısına, «şer' ile devam vardır» diyerek bir bayrak çıkarıp, Müslüman olan dükkânları kapayıp yanımıza gelsin nidası ile, Bazaristan'a varıp bir kapısından girip ahardan çıktıkda...»

s. 7 «... Çarşılı iğmaz edip kolunuza kuvvet dediler, yoksa esnaf, dükkân kepenği şöyle dursun, tükürüğe boğarlar-dı.)

Cilt II

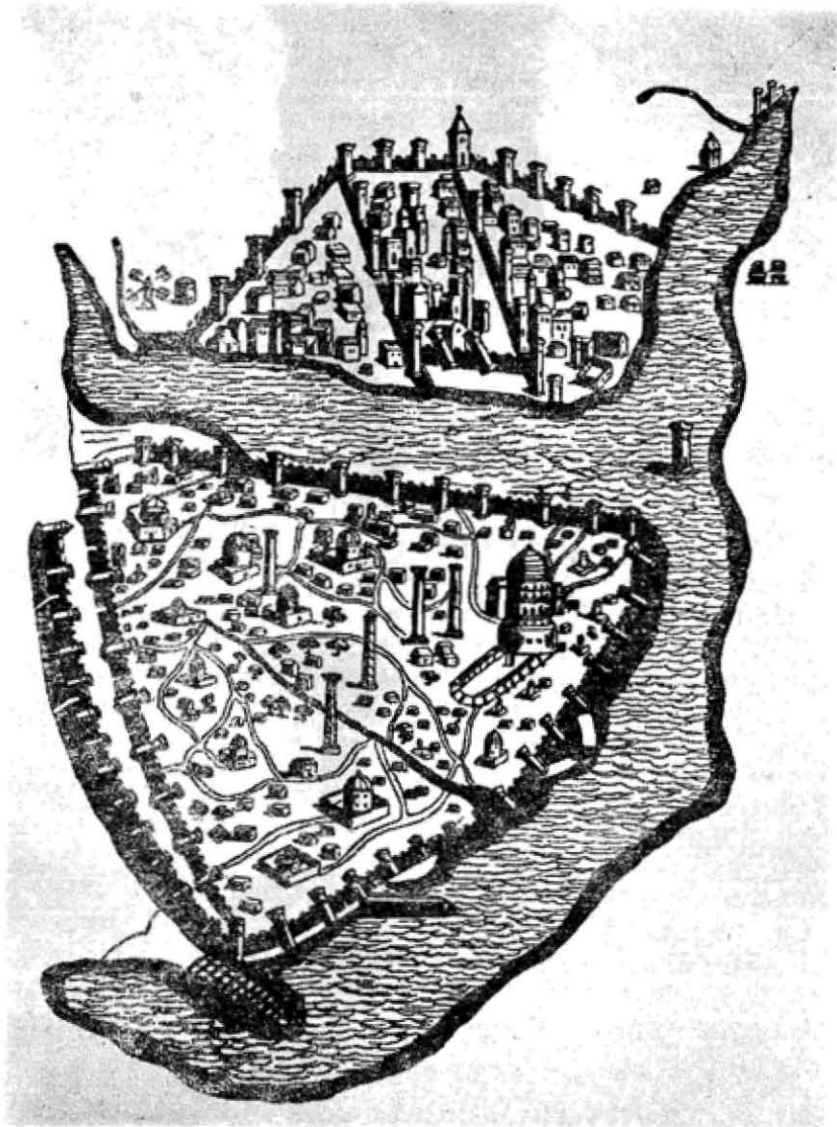
s. 85 (... 1765-1766 Tulû-ı şems'den nısıf sa'at mürûrun-da bir zelzele-i azîme-i nagihân zuhûr... çarşıda Dua meydanı ve Kalpakçılar süku ve Bezazistan etrafı ve Saray-ı atik ve Hisar-ı İstanbul divarları...»

7. E. Mamboury, İstanbul Rehber-i Seyyahin, fransızca, türkçe tercümesi : Osman Ergin, İstanbul 1925.

«Bedesten, H. 865 (1461) de Fâtih Sultan Mehmed Han-ı Sâni zamanında ahşap olarak inşâ olunmuş, ve Büyük Çarşı'da Kanunî Süleyman ahdında, keza ahşapdan olmak üzere vücuda getirilmişti. Her ikisi de 1651 de Mehmed IV ve 1701 de Mustafa II devrinde tamamen harap oldular ve sonraki devirlerde kâgir olarak inşâ edildiler. Fakat büyük bir kısım 10 Temmuz 1884 tarihinde zelzeleden yıkıldığından 1898 de tekrar inşâ olundu.»

B. İncelenmesinde yarar görülen eserler :

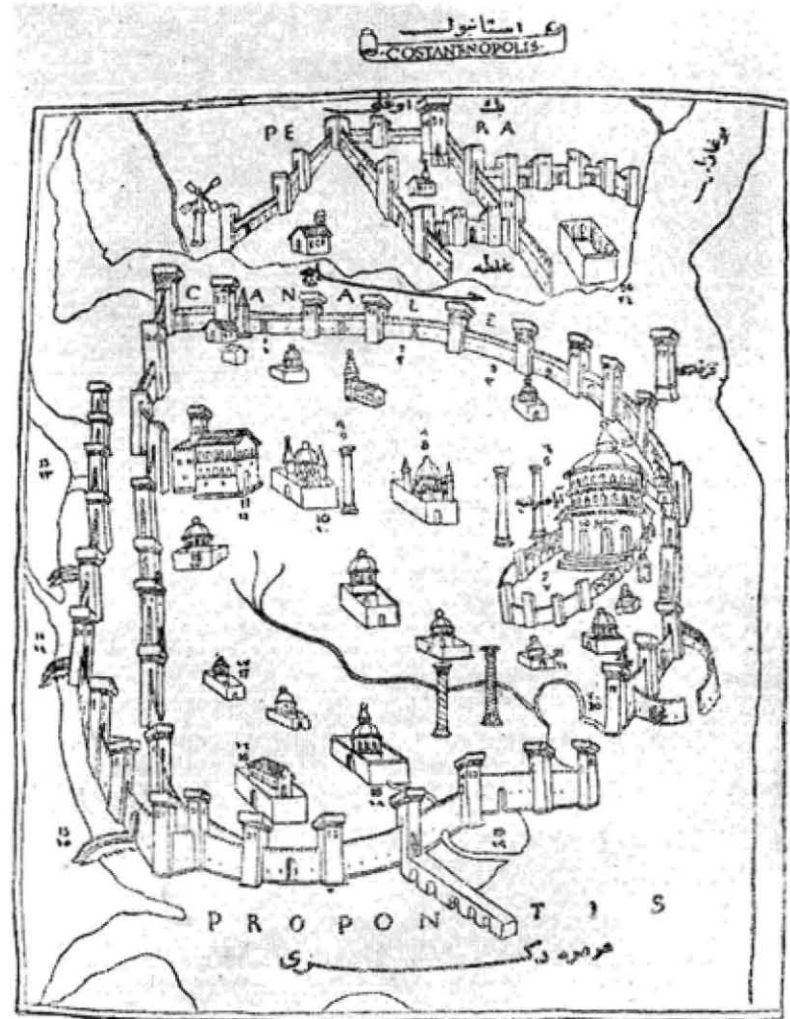
1. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*, I, İstanbul 1314, s. 613.
Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, Zuhuri Danışman neşri, II, İstanbul 1969.
2. Osman Ergin, «Çarşı» ve «Bedesten» maddeleri, *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, s. 440/42, C. III, s. 360/62.
3. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, IV, İstanbul 1974, s. 557.
4. Prof. Gündüz Özdeş, *Türk Çarşıları*, İstanbul 1954, s. 33.
5. W. Müller Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 345.

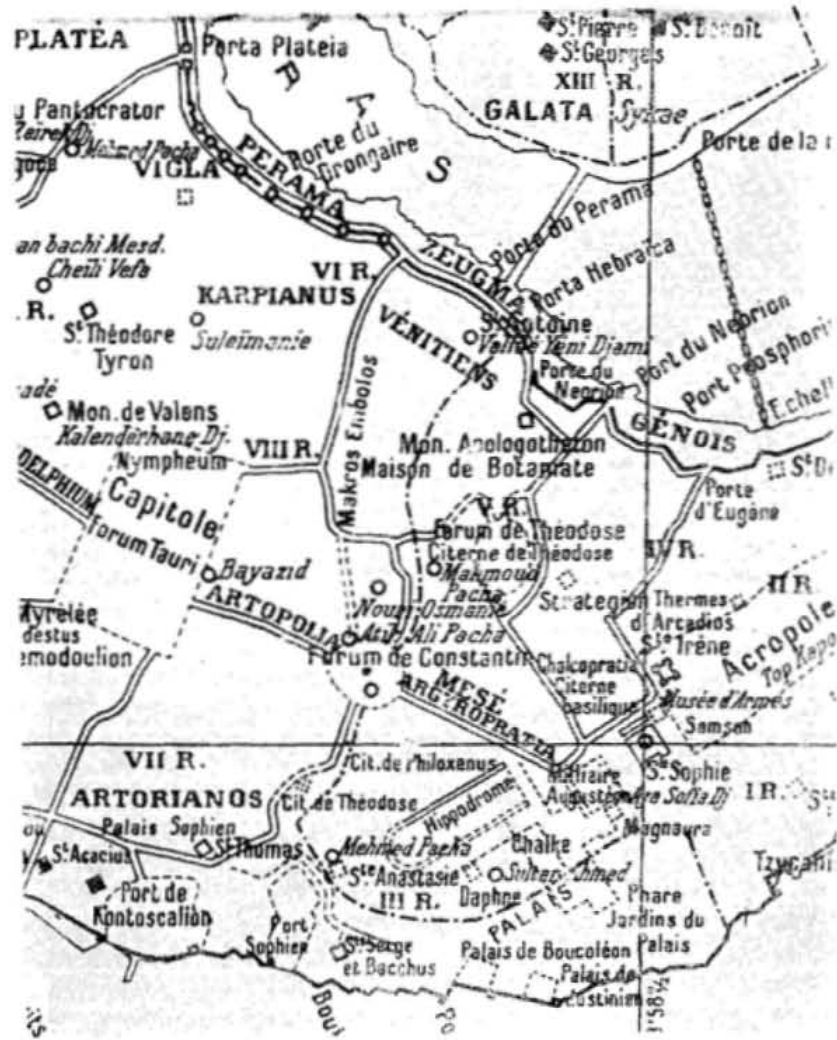
Resim 3. Buondelmonte tarafından çizilen İstanbul'un fetihden evvelki durumunu gösteren plan (Paris Millî Kütüphanesi).

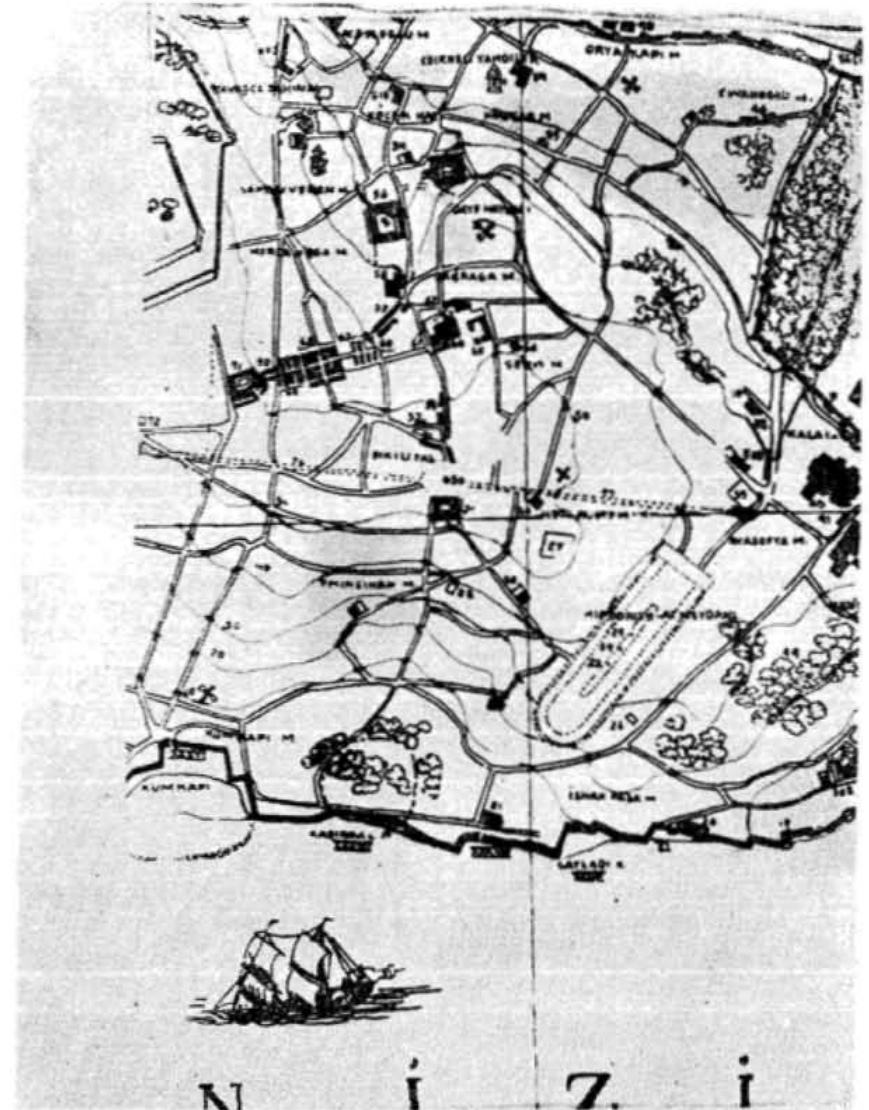
Resim 4. Buondelmonte tarafından çizilen, İstanbul ve Galata'nın Bizans zamanındaki planı (Venedik, San Marco Kütüphânesi).

Resim 5. Buondelmonte tarafından çizilen İstanbul, tarihî yarımada'nın planı (Roma, Vatican Kütüphânesi).

Resim 6. D.Y. Mordtmann, Esquisse topographique de Constantinople 1892.

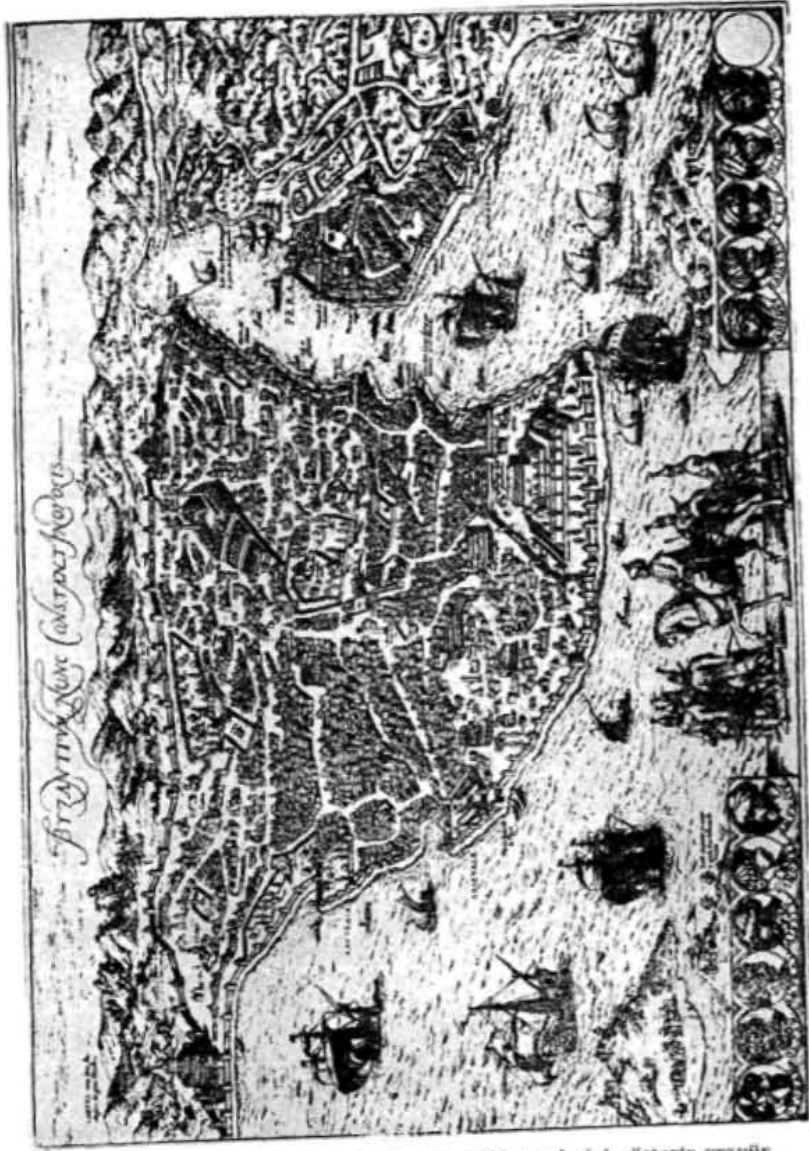
Resim 7. Y. Mimar Ali Sâim Ügen, İstanbul, Fâtih Sultan Mehmed zamanı (1453-1481). (Vakıflar Genel Müdürlüğü neşriyatı, nr. 11, Ankara 1939).

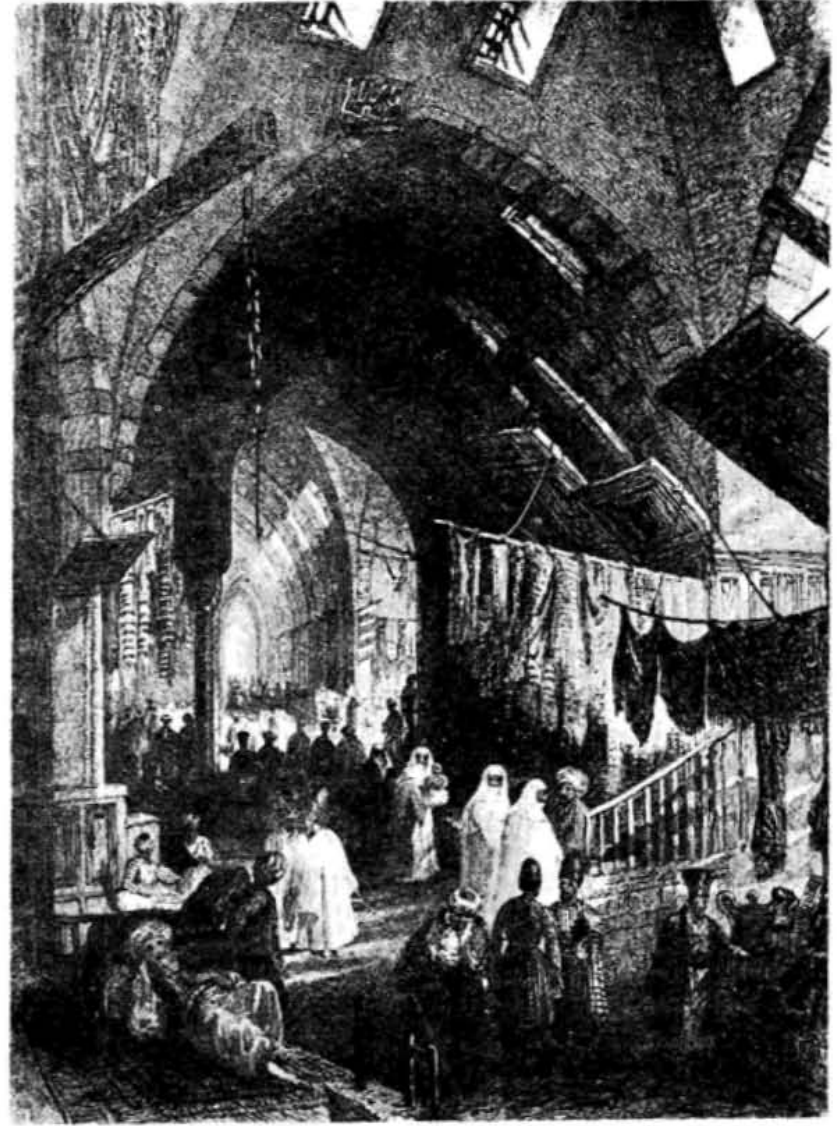
Resim 8. Matrakçı Nusuh. 1510 sıralarında tarihi yarımada.

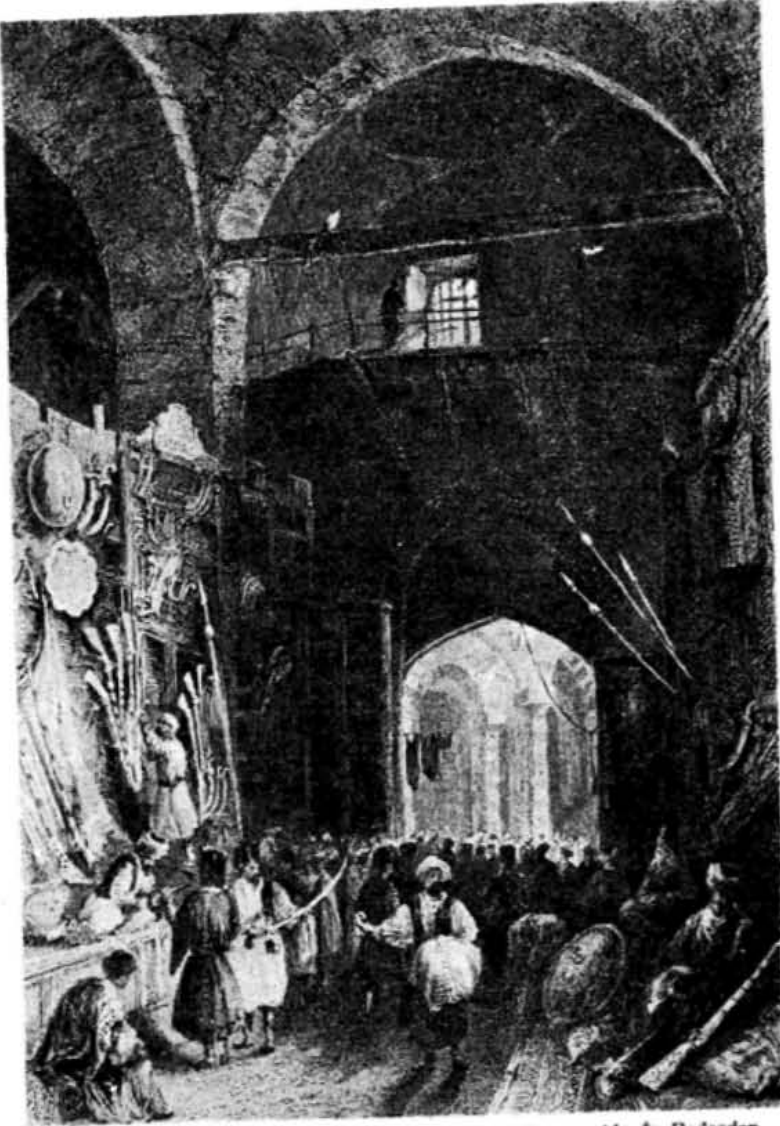
Resim 9. G. Andrea Vavassore, Gentile Bellini'nin krokiğine göre yapılmış, 15. y.y. da İstanbul gravürü.

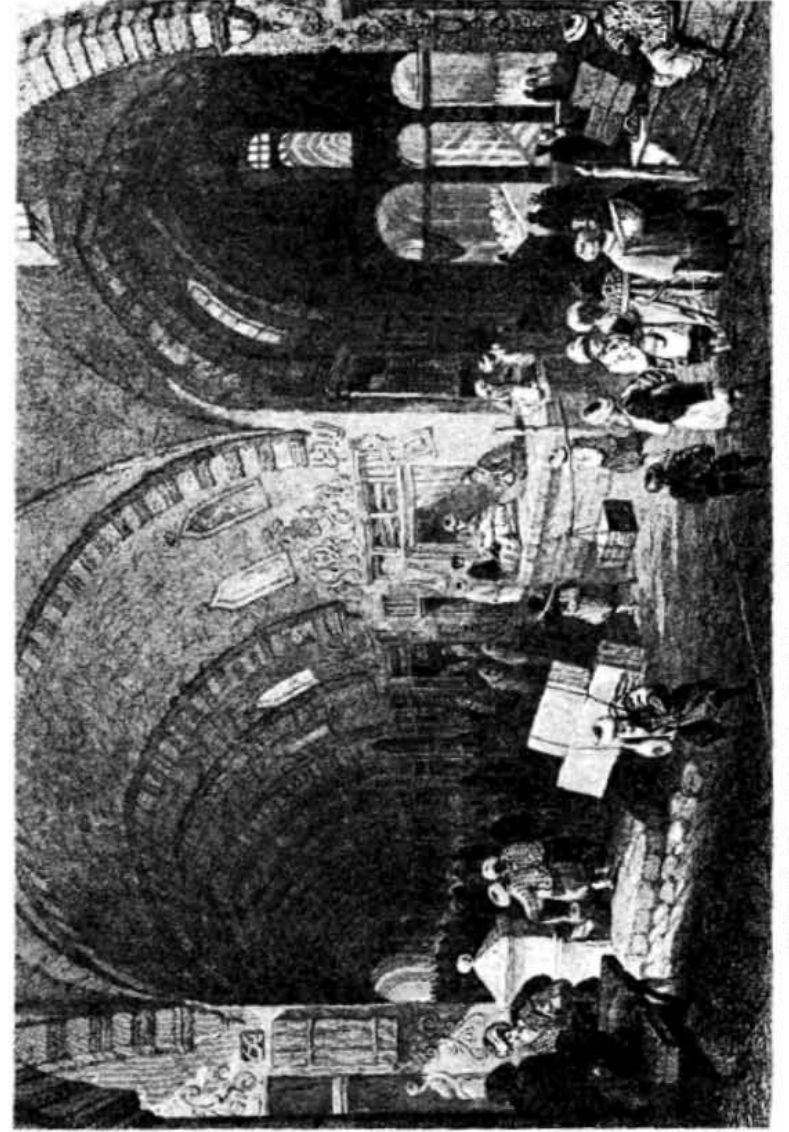
Resim 10. Braun-Hogenberg tarafından, 1500 senelerini gösterir gravür.

Resim 11. Miss J. Pardoe-Bartlett gravürü, Çarşı içi görünüşü.

Resim 12. Miss J. Pardoe-Bartlett gravürü. Büyük çarşı'da İç Bedesten.

Resim 13. Miss J. Pardoe-Bartlett gravürü. Çarşı içinden, İç Bedesten'in kögesi.